
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

A magyar határvidék

Mindig izgalmas olyan könyvet olvasni a magyar történelem bármely aspektusáról, amely nem magyar születésű, esetleg nem hazánkban élő magyar történész munkája. Érthető módon ambivalens érzésekkel lapozzuk fel az ilyen műveket: várakozással tekintünk az új megközelítésre, a friss nézőpontra, amely mentes a hazai történetírókat sajnos gyakran gúzsba kötő beidegződésektől, a politikai-ideológiai felhangoktól, ugyanakkor nem ritkán csalódnunk kell, hiszen az ilyen művek a magyar történelem felületes ismeretéből, a megfelelő nyelvtudás hiányában a források nem megfelelő kezeléséből adódóan sokszor nem tesznek hozzá semmit ismereteinkhez saját országunk történelmét illetően.

Ebből a szempontból különösen érdekes *Frank N. Schubert*, a Continuum kiadó gondozásában megjelent *Hungarian Borderlands: From the Habsburg Empire to the Axis Alliance, the Warsaw Pact and the European Union* (Magyar határvidék: A Habsburg Birodalomtól a Tengelyhatalmakon és a Varsói Szerződésen át az Európai Unióig) című könyve. Schubert magyar kivándorlók gyermeke, aki már az Egyesült Államokban látta meg a napvilágot. Sokáig – ahogyan könyvének bevezetőjében írja – amerikainak tartotta magát, egészen a rendszerváltás utánig, amikor több látogatás során megismerte (újra felfedezte?) Magyarországot, kiválóan megtanult magyarul, sőt 2002 óta az év csaknem felében itt is él. Mindennek köszönhetően nézőpontja-megközelítése komplex: egyszerre kívülálló és bennfentes, egyaránt támaszkodik családjának történetére és a Magyarországon illetve Romániában Fulbright vendégoktatóként szerzett személyes tapasztalataira. Schubert tapasztalt történész: sokáig a Pentagon hivatásos történészeként elsősorban hadtörténeti témákkal foglalkozott (egyebek között az amerikai hadmérnökök izraeli tevékenységéről és a „Sivatagi Vihar” hadműveletről publikált könyveket), valamint az amerikai határvidék elismert szakértője. Fő kutatási területe az afrikai-amerikai katonák (Buffalo Soldiers) részvétele volt az amerikai Nyugat meghódításában. Érdeklődése az utóbbi időben a fizikai és nem-fizikai határok és a falak történelmi szerepe felé fordult. Ennek a projektnek a részeként jelent meg a magyar határvidékkel foglalkozó kötet is.

A szerző kettős értelemben használja a 'határvidék' kifejezést. Egyrészt a kötetben részletesen foglalkozik azokkal a jelentős és gyakran traumatikus határváltozásokkal (többnyire területveszteségekkel), amelyeken Magyarországnak keresztül kellett esnie a XX. század során, ugyanakkor rámutat arra is, hogy az ország az elmúlt évszázad jelentős részében valamely nagyhatalom határvidékén, perifériáján találta magát, és ennek megfelelően – *William Zartman* szavaival élve – a „határokat ellenőrző hatalmi központok sem az ország területén helyezkedtek el”, hanem kronológiai sorrendben Bécsben, Párizsban, Berlinben, illetve Moszkvában voltak. A rendszerváltás után következő, átmeneti időszak rendkívülinek számított, hiszen ekkor az ország maga rendelkezett határai felett anélkül, hogy valamely domináns államalakulattól függött volna. Magyarország 2004-es Európai Unió csatlakozása óta azonban – mutat rá a szerző – a magyar határellenőrzés ismét egy nagyobb államalakulat részeként, ezúttal Brüsszel központtal, történik. Annak kereteit szintén az EU határozza meg, amely gyakran mások érdekeitől és döntéseitől függ, illetve tökéletesen tükrözi a bevándorlást és a globalizációt övező ellenérzéseket és félelmeket. A szerző helyesen lát történelmi párhuzamot aközött, ahogyan Magyarország „őrzi” az EU külső határait és ahogyan Új-Mexikó teszi ugyanezt az Egyesült Államok mexikói határán – éppen ezen interkulturális látásmód miatt különösen érdekes Schubert munkája.

A kötet felépítésében elsősorban kronologikus sorrendet követ: az első világháborútól gyakorlatilag napjainkig elemzi az ország határainak alakulását, őrizetének formáit, valamint az állampolgárok ki- és a külföldiek beutazási lehetőségeit. Az első fejezet az első világháború előtti helyzetet mutatja be, amikor szinte semmiféle akadályt nem gördítettek az utazás elé: az útlevél inkább egyfajta ajánlólevélként funkcionált, amely jobban hangsúlyozta a magyar utazók érdekeit, mint az önmagát megvédeni kívánó államéit.

A második fejezet a trianoni békeszerződést követő határváltozásokkal foglalkozik, megvizsgálva minden egyes területet, amelyet az országtól elcsatoltak. Schubert helyesen mutat rá, hogy Trianont követően az ország sokkal nagyobb nyelvi és kulturális homogenitást mutatott, mint azt megelőzően, így az országot – Széchenyi László szavaival élve – „nyelvi elszigeteltségünk falai” vették körbe. A szerző foglalkozik az önálló magyar határőrizet megszervezésével és kiterjedt helytörténeti kutatásait felhasználva ebbe a kontextusba illeszti be Hegyeshalom történetét, valamint ad áttekintést arról, hogyan vált egy jelentéktelen kis faluból az ország egyik legjelentősebb határátkelőjévé a XX. század szinte teljes egészében. Schubert

érdekesen ötvözi a hagyományos történetírást a történeti emlékezet kutatási módszereivel, és foglalkozik a különböző korszakok és rezsimek áldozatainak emléket állító helyi emlékművekkel, amelyek sötét keresztmetszetét adják az elmúlt évszázad viharos magyar történelmének.

A harmadik fejezetben a Felvidék, Kárpátalja, Erdély és a Délvidék határváltozásait követhetjük nyomon: részletesen olvashatunk a határok 1938 és 1940 közötti ideiglenes változásairól, amikor a bécsi döntések révén az ország a trianoni béke értelmében elvesztett területeinek egyes részeit visszakapta Csehszlovákiától illetve Romániától, valamint arról, ahogyan a magyar csapatok 1941-ben megszállták a délvidéki területek egy részét. A fejezet azonban kiválóan szemlélteti a területi változások bővülési és szűkülési dinamikáját és a változások ideiglenességét is.

A kötet második része, amelynek az Örület határán címet adta a szerző, a második világháború és a rendszerváltás közötti határváltozásokat mutatja be. A negyedik és ötödik fejezet a vasfüggöny kiépítésének okait és módját vizsgálja, míg a hatodik bemutatja, milyen technikai berendezésekkel igyekeztek a határőrizeti szervek biztosítani a határ hermetikus lezárását. A második rész utolsó fejezete pedig a vasfüggöny lebontásához vezető út utolsó fázisát mutatja be.

A könyv harmadik részében Schubert Magyarországot az „Új Európa” részeként mutatja be. Ezek a fejezetek történeti szempontból is érdekesek, hiszen azzal foglalkoznak, milyen lépcsőfokokon át vált Magyarország (a régió más országaival egyetemben) az Európai Unió, majd a schengeni övezet tagjává, illetve bemutatják azokat az új kihívásokat, amelyekkel az országnak, az Európai Unió keleti „végeként” szembe kellett néznie. Schubert jó érzékkel prezentálja, milyen ellenérzéseket táplált Ausztria a magyarokkal szemben és azt, mennyire hasonlítanak ezek az idegengyűlöletnek azon megnyilvánulási formáira, amelyek a kelet-magyarországi határok őrzésével kapcsolatos diskurzusban is burjánzanak. Ami azonban még érdekesebbé teszi a kötet ezen részét, a történelmi emlékezet különféle formáinak elemzése: a szerző energiát nem kímélve kereste fel a releváns múzeumokat és emlékhelyeket. Szemléletes példákon mutatja be, hogy a korábban „senki földjének” számító határövezetek milyen transzformációkon mennek át és adnak otthont például olyan vállalkozásoknak, mint a magyar-osztrák-szlovák hármas határ közelébe tervezett, Eurovegas névre keresztelt kaszinóberuházás.

Elsősorban amerikai stúdiókkal és migrációtörténettel foglalkozó kutatóként különösen érdekesnek találom azt, ahogyan Schubert párhuzamot von Magyarországnak az EU határainak védelmében játszott szerepe és Ari-

zonának az USA délnyugati határainak őrzésében betöltött funkciója között. Rámutat, hogy mindkét terület elsősorban tranzit szerepet tölt be, hiszen jóval szegényebb, mint a belső területek, illetve kevés munkalehetőséget kínál. Emellett mindkét területen jól körvonalazható nativizmus és idegen-gyűlölet figyelhető meg, amely korántsem biztosít befogadó környezetet a – legális vagy illegális – bevándorlók számára.

Összességében Schubert rámutat, hogy Magyarország jelenlegi helyzete a schengeni csoport peremén nem sok új elemet tartalmaz: az ország az elmúlt évszázadokban olyan határpolitikát folytatott, amelynek döntéseit Bécsben, Párizsban, Berlinben vagy éppen Moszkvában hozták.

A kötet kiváló érzékkel vegyíti a hagyományos történelem, a helytörténet és az emlékeztörténet módszereit; különleges érdemének tartom a magyar történelmi események nemzetközi kontextusának keresését és a történelmi korokon – földrajzi távolságokon átívelő komparatív szemléletmód alkalmazását. Frank N. Schubert könyve érdekes és tanulságos olvasmány a szakközönség és az egyszerű érdeklődő számára egyaránt.

Frank N. Schubert, *Hungarian Borderlands: From the Habsburg Empire to the Axis Alliance, the Warsaw Pact and the European Union*. (Magyar határvidék: A Habsburg Birodalomtól a Tengelyhatalmakon és a Varsói Szerződésen át az Európai Unióig) New York: Continuum, 2011. 259 p.

Vida István Kornél